

Oktjabrın X illijı munasəbətılə

1933

АРХИВ

M. Stafa Kylije

арх

Azərbaycanda Oktjabr dyzmanları

N: 8783

9(47.924):323.2

12 - 95

AZƏRNƏ3R

Baqı-1927

MUSTAFA KYLIJEF

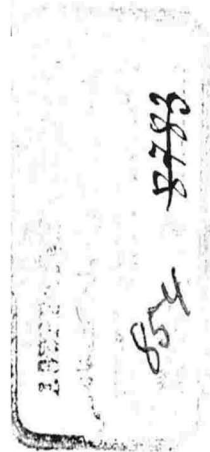
9 (47.924). 329
K -- 95

1927

382

9 (47.924)
182

Azərbaycanda Oktjabr düzmanları

AZƏRNƏZR

Baqı—1927

00196

АРХИВ

AZƏRNƏ3R

mətbəəsində basıldı.

Müəllif tərəfindən

Əziz okyacyların-izçi və qəntlilərin diqqətinə təkdil edilən by risalənin həcmi və vəktilin azlığı, Azərbaycan əməqçilərinin öz sınıfı dyzmanları ilə aparıldıqları mubarəzənin dujumləri üzərində, mufəssəl syrətdə dajanmaga musaədə vermədi. Mən, «Oktjabr» dyzmanlarıni, əzlərinin sijasi proqramlarına, hərəqətlərinə və çikizlərinə istinadən mumqun kədər muxtəsər syrətdə xarakterizə etməyə çalızdım.

By qitabçanı tərtib edərqən 19-20-inci illərin «İttihad» və «Azərbaycan» gəzətlərindən və ha belə, İnkılab Myzesində saklanılan qəçmiş musavat nazirləri izlərindən istifadə etdim.

İktibaslar həmin izlərdən qəturulmuşdur.

M. Kylijef

Baqı, Balzoi Marskoj qyçə, № 16.

Baz mətbyat mudirliji 4231 sifarız 1048 sajt 2000

17—inci ilin fevralında, inkılab hərəqatı təzjiki altında, Rysja imperjasının çuruq binası yıkıldı. Çar mutləkijətini, proletarjat və qəntlilərin kabakçıl dəstələri, çar haqimijətinin fəalijətsiz və bacarıksız oldygyna inanmış byrzyazjanın fə'al iztiraql ilə dəvirdilər. By galibijətdən istifadə edən byrzyazja, çarı yıkıb, özü Rysja həqumətinin başına qeçdi. Laqin iktidarəsiz və kabilijətsiz olan rys byrzyazjası, həqumət başında yzın müddət dajana bilmədi. O, nə ac əhalija çərəq verə bildi və nə də yzın surən jorycy muharəbəni kyrtara bildi. Laqin «rys inkılabi (Lenin XX cildin 11-inci hissəsi) özunu Gərbi-Avropa inkılablarından qəsqin bir syrətdə ajıran zəji verdi. O, mustəkil bir syrətdə çıkıq jəpməyə hazırlanmış inkılabçıl qutləni verdi; o, hukyksyz izçi, saldat və qəntli qutləsini məarifləndirməyə, tərbijələndirməyə imqan verən və bütün qeçmişlərdəqindən daha artıq demokratiq organlar və izçi saldat və qəntli numajəndələri zyralarını verdi»...

Həmin inkılabçıl qutlələr, oktjabr ayında byrzyazjaaja kət'i zərbə endirdilər, onyn həqumətini dağıtdılar və əsqi usyli-idarə ilə həmişəliq əlvıda' etdilər. By mübarəzədə galib qələn proletarjat, müəjjən bir

məxsəd - gajə tə'kib edirdi qi, by da əsarəti, barbarsızlıqı, jok etməq, «mutəzəqqil zylym» kyrylyzy olan devləti aradan kaldırmak və kapitalist cəmiyyətini sossjalist cəmiyyətində döndərməq idi. Qələcəqdə hər durlu devlət kyrylyzyny, tamamilə jok etmir və byrzyazjanın hər durlu mukavəmətini kırmak uçun, proleterjat öz diktatyrasını, e'lan və Zyra cumhyriyyətini təzqil etdi.

Kapitalistlər tərəfindən zylyma məhqym edilmiş və byrzyazja demokratiq məmləqətlərində kanyın üzrə həmlhukyk, izdə isə sijasi jazajı,ədan yzaklaşdırılmalı sınıfların qutləvi bir təzqilatı sifətilə Zyra həquməti, devlət kyrylyzy izlərinə məzlym əhalinin ən qeridə kalmış təbəkələrini cəlb etdi. Zyra həquməti, toprağı, qəntlilərə verdi, byrzyazjanın var jokyny gəsb etdi: onyn fabrika və zavodlarını əlindən aldı, inkılabın mənafeini kymak uçun, öz kızıllı ordysyny təzqil etdi və ictimai həjatın jeni binasını kymaga başladı. Oktjabr inkılabı atəzinin əh'läsi qecmiş Rysja imperjasının ən hicra bycaklarını belə ləzıklandırmakla, məzlym əhali qutlələrini jeni jazajı,ə uçun olandırdı. Hər tərəfdə, hər jerdə qəntli, Zyra həqumətinin-joksyllar həquməti oldygy və jalınız Zyra həquməti ony mulqədar əsarətindən xılas edib, ləzıkılı jazajı,ə tərəf aparacağını hiss etdi. Fabrika əhərlərinin kijam etmiş izçilərinin zımzəq zərbəsinin səsi, ən yzak qəntlərdə esidildi.

Ejini zamanda hər tərəfə jajılmış olan «Oktjabr»

dalgaları, ətraf xalklarının byrzyazjasını lərzəyə salıb, ony öz kuvvələrini tə'cili syrətdə təzqil etməyə, qət-qədə jajılmakda olan inkılab dalgalarının kabagını, almak və əqsi-inkılab mukavəməti qəstərməq uçun, hazırlanmaga məcbyr etdi. Oktjabrın inkılab dalgaları, Baqı proleterjatı, vasitəsilə, turq qəntlisinə də qəlib jetizdi.

Azərbaycan kapitalistləri, xanlar, bəjlər və onların həmfıqirləri olan es-erlər, menzəviqlər və daznaklar heç bir vəsajiti əsirqəməjərəq, «Oktjabr» nəticələri karzısına bir sədd çəqməq uçun var kuvvələrilə çalırdılar, imperjalist İnkiltərə və syltan kəzynlərinin qəməjinə muracəət edir, zovinizm və milli ədavət toxymaları, səpir və Azərbaycan qəntlərini atəz və kan içərisində bogyrdylar və iləx, və iləx....

Azərbaycan kapitalistləri və mulqədarları, musavatçılar, daznaklar və es-erlərin, Baqı proleterjatına və turq qəntlilərinə karzı apardıqları, mubarəzə dəstanı, başdan-baza həmin zəhərli murtəcə'lərin və əqsi-inkılabçılarının xijanəti, alçaklıqı və rıjaqarlıqı ilə dolydyr. By jakın qecmiş, xanlıqın mənhys istibdad qunləri dəhşətini, mutləkijjət və zylym levhələrini təsvir etməq uçun bir neçə fakt və sənəd qəstərməq belə qifajət edər.

Baqı hadisələri Azərbaycanda, musavat həquməti vucyda qəlincəyə kədər vuky' bylan hadisələri, muxtəsər syrətdə nəzərdən qəçirəq.

Fevral inkılabından sonra, Baqı proleterjatı, dər-

hal öz mubariz organı olan İzcı Numajəndələri Zyrasını təzqil edərək, öz dyzmanları nəft-sənaje'çiləri zyrası ilə sınıfı mubarəzəyə baqladı. Zyradaql rəhbərliq, mikdarca az olmasına bakmajarak, balzeviq iraksjasiına maxsys idi. Qutlələrin təzjiki altında olaraq, mudaraçl firkələr balzeviq fraksjasi ardınca qetməyə məcbyr və onyn taktika xətti-hərəqətinə tabe' oldylar. Nojabr ajında ictimai təzqilatların icraijə komitəsi dağılıb, həqumət Zyralara qeçdi. Laqin byndan sonra turq və erməni byrzyazjasının prova-kasja fəalijjəti baqladı. Erməni byrzyazjası, Baql zəhərində toplanmış erməni hərbi kuvvələrindən istifadə edərək, daznaklar tərəfindən idarə edilən milli dəstələr vucyda qətirdi. Azərbaycan bəjlər və duqən çiləri də onlar qibi tə'cili bir syrətdə öz milli dəstələrini təzqil edir və bynları cəbhədən kajıdan hərbi hissələrdən aldıkları silahlar ilə təchiz edirdilər. Byrzyazja, by iqi kuvvənin arasında tokyzma vucyda qə-tirərək, milli kırıqlına səbəb oldy. Zyranın və ona rəhbərliq edən balzeviq firkəsinin çalızması sajesində, milli mubarəzə daqlralara jajılmadı və tezliqcə təsvijə edildi. Qələcəqdə milli mubarəzəyə jol verməməq və proletarjatin kuvvəsini byrzyazja ilə sınıf mubarəzə tərəfinə çevirməq uçun, Zyra öz təzqibindən Xalk Komisarlar Zyrası vucyda qətirdi və həqumətin Zyralar əlinə qeçməsini, dogrydan dogryja təhqim etdi. Laqin, izçi və qəntlilərin dyzmanları da jatmırdılar. İnciliz imperjalistləri, zənqin nəft daqlralarını zəbt etməyə çalırdılar və bynyn uçun es-er, men-

zeviq və daznakların xidmətindən istifadə etdilər. Azərbaycan bəjləri, turq cenerallarını, jardıma çağır-dılar. Daznaklar, es-erlər, menzeviqlər də ərzak çə-tinliqlərindən istifadə ilə, balzeviqlərə karzı hucyma qeçib, incilizlərin də'vət edilməsi uçun təzvikat apar-dılar və Zyrada qıçiq bir əqsərijjət ilə lazımi kərar çikarılmasına muvəffək oldylar. Lenin joldaş 1918-inci il iynyn 29-da Mərqəzi İcraijə Komitəsi iclasında by xusysda belə dejirdi: «Dunən qələn xəbərlərə qərə, inciliz-fransız imperjalizmi, Baqlda tə'sirli bir muvəffəkijjət əldə etmişdir. Onlar Baql Zyrasında bizim firkəmizə, balzeviqlərə və Moskva sol es-erlə-rinin çirqin avantjyra və alçak xijanət dalınca qet-məjib də, Zyra həquməti ilə birliqdə imperjalizm və muharəbə əlejhinə qedən-təəssuf qi, çok az mikdarda olan sol es-erlərə karzı 30 səs ilə əqsərijjət kazan-mışlar». (Lenin XV-cild səhifə 392).

Es-erlər, menzeviqlər və daznaklar, Baql izçi sınıfına beləcə xijanət etdilər və Leninin dediji qibi, imperjalistlərin tə'sirl muvəffəkijjətlərinə jardıml etdilər. Turq ceneralları dəxi, bəjlərin də'vətindən istifadə edərək, Azərbaycan əzlərinə mal etməq arzısı ilə kuvvələrini Baqlja jurutdular.

Qurcu menzeviqləri-xajınlar by kuvvələrə öz topraklarından jol verdilər. Beləliqlə Baql Kommy-nası, iqi tərəfdən dyzman kyrzyny altında kalmış oldy. Nihajət iynyn axırında Kommyna incilizlərin, daznakların, es-erlərin menzeviqlərin və turq paza-larının zərbələri altında sukyt etdi. Bynyn dalınca

es-erlər daha böjuq alçaklık və kəbahət etdilər: onlar inqilizlərin yardımlı ilə Xəzər dənizi ətəsində 26 Baqı komisarını, və by cumlədən iəçi sınıflının Zaymjan, Caparidze və Əzizbəjof qibi rəhbərlərini qullələdilər.

Mənəviqlər, es-erlər, daənaklar imperjalistlərin drektiflərini icra etməq və onları acentə və nəqərləri halına qəlməqlə, əməqçilərə və onları rəhbərlərinə belə xijanət etdilər.

Laqin, byrada mən jalınız, Azərbaycan musavatçıları və ittihadçılarının, jə'ni Baqı Kommynasının sukytyndan sonra, Azərbaycanı idarə etməq istəjən həmin byrzya və mulqədar numajəndələrinin fəalijətini xarakterizə edən fakt və sənədlərdən danızmak istərdim.

Bəjlər və mulqədarlar, öz mal və mulqlərini saklamak uəun cumhyrijət təzqil edirlər.

«Xalkların əzlərini idarə etməsi», «azadlık» və Azərbaycanın «istiklalijəti» qibi ibarələr altında qizlənerəq, byrzyazja və byrzyazja zija-lıları, Azərbaycan ilə Oktjabr inkılabı, arasında səddi-Çin çəqməq istəjirdilər. «Azadlık», «demokratja», «istiklalijət» bir pərdə olyb, onlar, öz ixtijarat, mulq və kapitallarınlı muhafəzə etməq niyyətlerini, by pərdə altında oldykca bacarıksız bir syrətdə qizlədirdilər. «Uymən liberal byrzyazja və xusysən liberal byrzyazja zija-lıları (Lenin XX cild, 358 səhifə) kanyinjət və azadlığa çalızmaja bilməzlər; çunqu bynlarsız byrzyazja agalıqlı tamamlıqlınlı itirər, tə'min edilmə-

miz olar. Laqin byrzyazja, irtica' hərəqətindən artıq, qutlələrin hərəqətindən korkyr. Byradan da, liberalizmin butun siyasətindəqi son dərəcə zəitliji və tam qucusuzliji iləri qəilir. Byradan da intihəsiz ejhamlar, jaları, iqi uzluluq, liberallarınlı butun siyasətlərindəqi korkaklıklar iləri qəilir. Qutlələri öz tərəflərinə çəqməq uəun, əzlərini demokrat əqlində qəstərmələri lazımlı qələn liberallarınlı butun siyasətlərindəqi bitməztuqənməz iqi tərəfliliq, jaları, jalaklık və korkak qələqlər də, jənə byradan iləri qəilir. Ejni zamanda onlar demokratizmin birinci dızmanı, xalk qutlələri hərəqətinin, onlardaqlı təzəbbusun ən böjuq jagıslı oldykları, qibi, qeçən əsrin Avropa qutləvi hərəqətlərindən birisi hakkında, bir dəfə Marksın səjlədiji uzrə, qutlələrin «qəqlərə hucym» manevrasının da böjuq dızmanıdır.

Daha murtəce' və alçak olan ittihad firkəsi, açlıkajdın dejirdi qi: «Bizim dərini imanımızla qərə, Kafkaz xalklarının («İttihad» gəzetəsi 19-ynıy il, numərə 2) ajrılməsının jəqanə səbəbi, əzlərini mudafə etməq (jə'ni xan və bəjlərin əmlaqlınlı və canınlı saklamak M. K.) dıygyssy olmyzdyr, b a z k a b i r z e j d e j i l».

Azərbaycanın «istiklalijəti» hakkındaqlı o qəzəl səzlər və milli «ideallar» bəs haraja qetdi! Jalınız və jalınız xan və bəjlərin mənəfeinə xidmət edən, by «azadlık» və «demokratja» səzləri, musavatçılarının və ittihadçılarının agzından, nə kədər də alçakcasına

çıkdır. By qibi ona ədnalar və onların söz və ibarələrinə jaltıqz ahmaklar inana bilər.

«İttihadçılar» byny 19-üncy ilin mart ayında, jə'ni Rysja irticar, hələ öz galibijjətinə inanmaqda oldygy bir zaman səjləjir idilər, irtica' ilə musavatçılar və ittihadçılar hər bir vakt dilləzməjə hazır idilər.

Parlmanın təqibi 1918-inci ilin nojabrında millət zyrasında parlman təzqili hakkında kərar kəbyl edilmiz və haman ilin dekabrında artıq, parlman çağırılmiz və izə baslamızdı.

By «ali demokratiq» muəssəsənin seçqiləri pristav və kəza naçalniqlərinin rəhbərliji altında qecirilirdi. Bynlar isə, kamçıl və qətəq vasitəsilə, by seçqilərin lazımı «azadlıqlı» tamamilə tə'min edirdilər. O zamanın bütün demokratiq və liberal mətbyatı, by seçqilərdəqi kanynsyzlyklar və nizamsızlıklar xusysyndaql və əhalının iradəsi üzərində yapılan təzjilər hakkındaql, materjal və faktlar ilə doly idi. Ən murtəce' gəzetələrdən biri olan «İttihad» gəzetəsində (4-uncu numrənin 4-uncu səhifəsində) dərc olunan bir faktı, heç olmasa qəstərəlim: «Qəqəjdən jazırlar qı, parlman uzvulujunə aparılan seçqilərdə, məhəlli inzibat idarəsi ciddi təzjik qəstərirdi. Seçqilərdə sədarəti, bidajət haqimi-bir bəj apardıqlı qibi parlmana da özü seçildi». By qibi faktlar parlman uzvləri kədər çökdyr.

By cur bir «demokratiq» seçqilər nəticəsində, parlman təzqibi belə bir zəqildə mejdana çıkdı: mu-

savatçılar 38 nəfər, ittihadçılar 13, ehrarçılar 7, sosialistlər 12 (bynlardan biri kommynist, kalanları isə mudaraçıl) bitərəflər 6, «sol bitərəflər» (belələri də olyrmyz!) 1, «Slavjan-rys cəmiyyəti» fraksjası uzvləri 4, «Əkəljjətdə kalan millətlər» fraksjası uzvləri 4, «Erməni fraksijası» uzvləri 4 və 7 nəfər dəznak.

Azərbaycana azadlık və istiklalijət verməli olan parlman, byndan ibarət idi. Hələ bynynla da tamam olmyr. Parlmanın arkasında da-bədbaxt məzlym Azərbaycanın taleini həll edən və qəzə qərunməz varlı agalar və dərəbəjlərə dajandıb kət'i syrətdə öz iradələrini jurudurdulər.

Portfellərin ədalətsizcəsinə təksim edilməsindən qusmuz olan «İttihad», aqlr dəkikələrdə həmin sirlərin üstunu açır və özünün 17-inci numrəsində jazır qı: «Mysavat firkəsi tamamilə» demokratlaşmaqlı, byrzyjlar, kapitalistlər, xan və bəjlər ilə, busbutun əlakəni qəsməji kərara almızdır. Belə bir zəqlə qirib, Əsədyllajef ilə (məzhyr milyonerdır) Əhmədof kardəzları ilə (iri tacir və sənajə' sahıblarıdır), Xan-Xojsqi (feodaldır) ilə Aga Azyrof (koçydyr) və sajjirə ilə birləzmizdir.

By da sizə Azərbaycan «mudafə'ləri» və «həkiki fədaqarları» nın «adları!»

Təzqibindən qərulduju uzrə, parlman uzvlərinin əqsəriyyətinə təzqil edən musavatçılar, bə'zən «sosjalistlər»-mudaraçılar və bə'zən də ittihadçılar ilə blok bağlamakla, Azərbaycanı xydsəranə idarə edirdilər.

Həmin firkənin gajə və məsələlərini, program və fə'alijjətini daha jakından nəzərdən qecirməq, bizim uçun fajdasız olmaz.

Musavat 17-inci ildə musavatın birinci firkə kyryltajında, firkə programı kəbyl edilmişdi. 19-ynçy ildəqi nevbəti kyryltajda isə, Azərbaycanın mustəkil e'lan edilməsi dolajısilə, progama bə'zi dəjiziqliqlər ilavə edildi. By firkənin programı necə idi? Əqsi-inkılabçı, liberal byrzyazja, qəzəl hərə-qətlər jarmagı, «azadlık» hakkında zirin nitklər səjləməji və vətənə «sadiq» oldygy uçun and içməji və dəşunə dəjməji bacarırdı.... O, öz programını dəxi qəzəl ibarələr, qyrylyty ziarlar və çok bəjuq tələblər ilə rənqləjib bəzəmişdi.... «Tok byrzya (Lenin XX cild, birinci hissə, 227-inci səhifə) tamahqar byrzyanın dalına əl vyyr: qəzlərdən əsqi asmak, inkılabçyları tərqi-silah etməq və əzqar syrətdə çalızmak uçun ony «lazımınca demokratiq» bir program çıkarmaga təhriq edir»... Azərbaycan feodalları və kapitalistlərinin son dərəcədə səxavətli oldykları mejdana çıkdı, onlar vətən uçun heç bir zəjlərini «əsir-qəmədilər». By programın ən demokratiq bə'zi nuk-tələri bynlardır: 1) Səz, vicdan, mətbyat, ittifaklar, iclaslar azadlığı, 2) umymi, barabar, qizli, vasitəsiz və mutənasib səş vermə, 3) 20 jazına jetizən butun vətəndəşlərin cins, millijət və din ajrılıgı olmadan, seçqilərdə iztiraq etməq ixtijarı, 4) vətəndəşlərin öz e'tikad və qəruzlərini intizar etməq hukyky, 5) ka-

pak jıgıncaklar çağırmaq ixtijarı, 6) zəxsi məsynijət.... və umymijjətlə butun «ixtijara». Adminstrasjanın «fəal iztiraqi» səjəsində by «ixtijarları» tətbiq edilməsi, əhalı uçun «xusysi» çətinliqlər tərətmez. Laqin səhbət, əmlaq, jə'ni Azərbaycan mulqədarları-nın mənafei məsələsinə qəldiqdə, «musavat» feodal-ları incitməməq uçun «ədalətli» olaraq belə tə'jin etdi: «Jerləri qəntlilərə pajlanmış olan qəçmiş toprak sahıblarına, zərəllərini ədəməq uçun, varlı sınıfın progressif verqisindən vucyda qətilmiş xusysi fond-dan muqafat verilməlidir». Devlət xəzinəsi də, əhalı-nı sojmak və mulqədarların ejs-izərinə qəməq etməq uçun, onlara muqafat verməqdən ətru mevcyd idi! Zətən by əqsi-inkılabçı firkə də mulqədarların mənafeini mudafəə etməq uçun idi. Laqin iz bynda de-jildir!

...«Flan qagızın üzərində jazmış oldygyn kanyın əsasi, umymi seçqı hukyky, koalısja azadlığı, millətlərin hukyky barabarlığı və iləx.... qibi zəjlər ilə and içmə, by sözlərin bahası bir gryza dəjməz, mənə izi-ni qəstər» (Lenin XX cild, 1-inci hissə, 373 səhifə).

Butun bynlar «musavat» ın «demokratiq» programının butun jalaçılıgının ustunu açır və həkikətdə onyın murtəcə', feodal-byrzyazja firkəsi olyb, orta-əsr adət və kajdalarını aparan, ən kara quryh zylımy və təcavuzu toxımları səpdijini isbat edir.

Musavat həqumətinin birinci dekreti Azərbaycan feodalları, həqumət bazına qeçər-qeçməz, demokratiq maskalarını çikardılar. Musavatçıların birinci nevbədə bazladıqları iz: qəntlilərə zərbə endirməq, qəntlilər üçün ən əhəmiyyətli olan toprak məsələsinin ustunə həmişəliq kələm çəqməq və inkılab hərəqatı nəticəsində vırylan zərəlləri kajtarmakdan ibarət oldy. Nəzirliq qursulərinə otyryr-otyrmaz, (istiklalijət e'lanı 18-inci ilin 28 majında olmyədy) və inkılabın qırylyty səsləri daha jatmadan, onlar, qəntlilərin əldə etmiş oldyqları xırda muvəfəkiyyətlerini belə heçə çikaran gəzəbli bir fərman verdilər. Həqumətin 1918-inci il 22 ijyn tarıxlı kərarlarında belə dejilir: 1) Toprak islahatı hakkında Zakafkaşja sejmı tərəfindən kəbyl edilmiş kanynın icrası, məclisi-muəssəsən çağırılıncaja dəq saklanıl-sın. 2) By vaktə dəq,istər xusysi və istər devləti jerlərin gəsb edilməsi rəf' edilsin. 3) Toprak komitələrinin ləgvi, və ja jenidən təzqil hakkında jakın vaktə mə'ryzə verilsin. 4) Vıjkyr ədənizləri hakkında mə'ryzə verilsin.

Byrzyazja - mulqədar həquməti «demokratja, azadlık və barabarlık» kajgıısına belə kalır, ən qıçıq inkılab əlamətləri ilə belə rəftar edir və kət'i syrətdə özünün kədim ata-baba bəjliq hukykyny iləri sururdu.

Qəntlilər hərəqatı Feodalların by sərt zərbələrinə cavab olaraq, butun Azərbaycanı qəniz qənt-

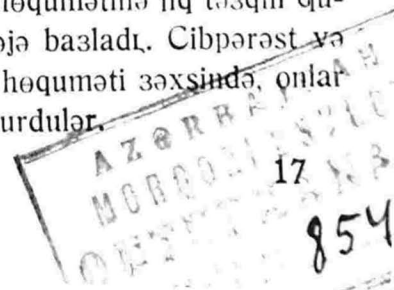
lilər hərəqatı, dalgası burudu. Qəncə valisi 18-inci ilin nojabrında «ə'la həzrət» daxilijə nazirinə jazır qı: «Qəntlilər hərəqatı dolajısilə baz verə biləcəq igtizazın kabagını almak üçün, Zəqəm və Tays dəmir jol stansjalarında hərbi kuvvələr olmasını çok lazım bilirim».

Zakatala valisi dəxi, özünün məxfi bəjanatında səjlədiyi uzrə, «lazım tədbirlər qərməq üçün» oraja bir tabyr, jaxət intizamlı Azərbaycan və ja turq kozynları qəndəriməsini rica etmişdi. Kazakdan isə jazırdılar qı: «Kəzanın butun qənt əhəlisinin əhvalı-ryhiyyəsi rahat olmaıb, həqumətə tabe' olmamaga mejl edir».

(Arxiv №130, məxfi məqtyblar).

Qəncə kajımmakamı isə, bəjlərin zərəlini ədəməq hakkında, həqumətin verdiyi əmirləri ciddiyyətə icra etməyə zury' edir və by məksədlə də bəjlərə maxsys kyryltaj çağırılrsa da, laqin «kyryltaj uzvlərinin korysyzlygyna əmin ola bilmədiyi,» üçün kyryltaj ləgv etməq məbyriyyətində kalır. By qibi zıqajətlər, deməq olar qı, butun kəzalardan qəlməqdə idi.

Həqumətin nufyzy və Kəzalarda «nizam». Artık Azərbaycan və Rysjanın sənaje' zəhərlərinə inkılab xəbərlərini alan Azərbaycan joksylları, həmin byrzyazja-mulqədar həqumətinə ilq təzqili qunundan mənfə əlakə bəsləməyə bazladı. Cibpərəst və koçyların, milli adlanan by həquməti zəxsində, onlar öz sınıfı dyzmanlarını qəurdular.

Qutlələr, «demokratik» siyarların jalançılığını, həqumətin zəifliyini, onyn tamahqarlığını, satılmış oldygyny, instiktif syrətdə hiss etdilər qi, byna həqumətin butun çinovniqliq aparatı da oldykca qəməq edirdi. Qəntlilər əsqər, verqi verməqdən və həqumət numajəndələrinə tabe' olmaqdan imtina' edirlər. Faktlar qəstərəlim: Qəncənin məhəlli həquməti, nazirə jazır qi, əhalı əsqər verməqdən imtina' edir, firariləri qizlədir, byna qərə də kətlər baz verir və iləx.... Kyba valisi Rystof dajırası qəntlilərinin verqi və əsqər verməji rədd etdiqlərindən ziqajetlə dejir qi, bynyn baysi parlman uzvlərindən bir əfəndi olyb, əhalını muəjjən muzd ilə verqi və muqəllifijətlərdən azad edəcəjini və'd etmiş Nyxa kəzasında, həmişəliklə bəjuq bir kyldyr dəstəsi əməlijət jayı, qəntlilər isə biri birinin dalınca işjanlar kaldırarak, zəhəri almak və məhəlli həqumətlə hesablaşmakla təhdid edirlər. Lənqəran kəzasının bə'zi dajıraları, «musavatın» son qunlərinə dəq xan-bəj həqumətinə tabe' olmadı, Zakatala məhalına qəlincə, qyja qi, bəzdan baza «kyldyrlar» ilə doly imiz. Valisi jazır qi: «Zakatala məhəlli əhalı, umymən, həmişə (?) öz sərqəz təbiəti ilə məzhyr olmyzdyr. Kyldyrlyk, garətqərliq, həqumətə kylak asmamak və mukavəmət qəstərməq asajizi pozmaq jolly azadlığa çalınmak, onyn xarakterinin ən bəjuq xusysijətini təzqil edir» «ə'lahəzrət canabları» Zakatala qəntlilərini belə bir «kyldyr və bəzqəsən» təsvir edir! Butun bynlardan ilavə Azər-

bajcanın qənt və zəhərləri və Azərbaycanın «xilasqarları» olan turq çavyzları və avantjyristləri tərəfindən tədhiz edilir. Cavanşir kəzasından «ə'lahəzrət» canablarına jazırlar qi, turq çavyzları I-bəj və Q-bəj cinajətqar unsurləri təzqil etməqlə, həqumətə zidd siyasət aparırlar, öz xejirləri üçün əhalıdan verqi toplayırlar, əhalını terrorize edirlər və iləx...

Azərbaycanda by qibi «mərhəmətlilərin» və «xilasqarların» saji o zaman çok bəjuq idi.

Çinovniqlər və həqumətin satılmışlığı, çinovniqlərin xydsəranəliji, ruzvətخورlyk, çinovniqliq sojgynçylygy, Azərbaycanda heç bir zaman musavatçılığın zərəfsiz haqimijəti devrində oldygy dəracəyə varmamışdır. Onların işləri karzısında, çar çinovniqlərinin xydsəranəliji heç makamında, zəjirdlər öz muəllimlərinə daha «kabil» oldyklarını qəstərdilər! Onların cinajət və fəalijəti, qeçən əsrin ən bəjuq dramatyrgy Mirzə-Fətəli Axyndofyn təsvir etdiji İran haqimlərinin hədsiz ahmaklıq, xydsəranəliq və satılmışlıq devrlərini xatırladı.

Bə'zi faktlar qəstərəlim. Cavanşirdən jazırlar qi: bidajət munsifləri və muəllimlər maaş alırlar, laqin əzləri haralarda isə qəzdiqlərindən, butun idarə və məqtblər bom-bozdyr. Nazir, valijə, pristavların fəalijətsizliqlərindən ziqajet edərəq, qəstərir qi, onlar jahnız «kol kojmakdan bazka heç bir iz qərmur və hətta kol çəqdiqləri zəjləri belə okymyrlar».

Vali isə cavabında belə dejir: «Syi-Iste'mallar

oldygyňy mən danmıram; çünqu xidmətçilər hej'əti, əqsəriyyə e'tibarilə, hətta orta əxlaqlı və vəzifəsinə bir çinovniq də olması lazıq qələni sifətlərdən belə məhrymdir. Məs'yl mövkeləri dytmaga lajık adamlar, çok azdır!»

Laqin əsil iz, butun höqumət başında lajıqlı adamlar olmamasındadır. Parlman uzvləri, nazirlər, valilər-əzləri ruşvət alır və başkalarına da almak imqanı verirlər! Zamaxıni, garət edən oğry, kyldyr Zijadxanofy, İrana səfir tə'jin edirlər. Kyba kajımmakamı oğry Xan-Xojsqi isə sədr-i-ə'zəmin öz köhymy idi.

Parlmanın lijakətli uzvu olan Baql valisi, parlmanın qəzləri kabagında varlanırlar. Butun ruşvətxor kəza kajımmakamları və valilər dəxi nazirlər və musavat firkəsinin məs'yl uzvləri ilə köhymlyk bəndləri ilə baqlı idilər. Jerli demokratiq və liberal mətbyatın təzjiki altında, nihajət daxilijə nazirini əzl edir və jerinə başkasını, daha namıslısını tə'jin edirlər... laqin jeni nazir iri və gəddar ruşvətxorları kylykdən çikarmak istər-istəməz, musavat firkəsi onyn özünü çikarırlar və parlmanda bəjuq kalmakal koparırlar. Çünqu ruşvətxorların dağıdılması, «musavat» firkəsinin dağıdılması deməqdi, çünqu həmin «demokratiq» firkənin butun uzvlərinin «əli kanda» idi. İmdi, butun by kajdalar hakkında, murtəcə' «İttihad» gəzetəsinin nə jazdıgını, dinləjəlim: «Onlar (nazirlər) elə fiqir edirlər qi, əlqəni dolandırmak bacarık və hiqməti

candarma jymyrygyna maliq olmaqdan, polis intiriqaçılıgından ibarətdir və ja by hiqmət və bacarık, nazir və sijasi rəhbər olmaq üçün, ilq nevbədə əldə etdiqləri və koltyklarına aldıqları dəri portfelin qəzlərinə kojylmyzdyr» (İttihad, numrə 9, 1919-ynçy il). Sonra gəzetə özünün jenə həmin baş məkaləsində de-jir: «Vəzifə və kylyga zəxsi varlanma vasitəsi qibi bakıldıqı bir zamanda, hətta başçılarının fajdalı təzəbbusləri belə-ymyd xarıcında olaraq, belə təzəbbusdə bylynarlarsa-jenə xalkın əlejhinə çevrilmiş olыр».

Laqin murtəcə' «İttihad» gəzetəsi, byrasını qəzdən kaçırdı, qi, xan-bej höquməti başka bir sijaset jurutə bilməzdi, by höqumətin bunəjrəsi başdan-baş ruşvət, jalan, zəxsi varlanma, garət və təcavuz üzərində kyrylmyz oldygy üçün butun by satılğan çinovniq sistemini, jaltınz başka bir həkiki-xalk devlət sistemi-izçi, qəntli Zyra höquməti dəjizdirə bilərdi. **Əkəljiyətdə kalan millətler ilə munasəbat** Xan-bəj usyly azlıkda kalan millətlər ilə sərbəst munasəbatda bylynmagı tələb edirdi. Nikolajın muti' kylları, xılas olyb, agalık etməjə başlamakla, azlıkda kalan millətlərə, həmin kylyk usyllarını tətbiq edirlər.

Zamaxı kəza kajımmakamı jazırlar:

...«Zamaxı kəzasının malakanları, istər məhəlli müsəlman əhalısına və istərsə kəza inzibatına karış, fevkuladə kəba və qustax bir vəziyyəti almışlar».

Təsadufən aga olan by keçmiş kylların dili, və uslyby istə belə idi!

Kolonjaçı nemslər isə, parlımana jazırlar qı, «kolonistlərin xəxi və mulqı korkysyzlyk və hukyk və zıjjəti (kolonistlər numajəndəsi Kynyn mə'ryzəsi) məhəlli həqumətin fəalijjətsizliji səjəsində, əsla tə'min edilməmişdir. Belə qı, onlar (kolonistlər) imdi dinc əməqlə məzgyıl olmaq imqanından tam mə'nasılə məhrymıdyrlar. Onların toprakları, əmlaqı və həjətları, hər zaman cinajətqar unsurlərin təcavuz təhlüqəsi altında bylyndygy halda, hədsiz-hesabsız zıqajət və istid'alara bakmajarak, məhəlli həqumət tərəfindən heç bir həkiki tədbir qərulmur».

Ermənilər hakkında danısmagına belə dəjməz, onlara karzı «həkiki tədbirlər» qərulməqdə idi...

Talançılar Xanlar, bəjlər və kapitalistlər inkılab atmosferini milli ədavət və kırgınlıqlar duzəltməq vasitəsilə junqulləzdirir idilər. Turqlər, izçilər və ermənilər arasında airıkk toxymy səçmək, bir tərəfin qəntlilərini, o biri tərəfin üzərinə saldırmaq, qəntlər və səhərləri talan etməq və oda verməq, terror və soıgynçylykla minlərcə qəntli və izçini öldürməq xan-bej və byrzyazja devlət sisteminin əsas məhvərinini təzqıl edir və bynsyz onlar qəçinə bilməzlər.

Nyxa, Ərəz kəzalarında juzlərcə erməni öldürülür. qəntləri oda verilir, Karabagda isə, cəllad Syltanof, onları minlər ilə məhv edir. Byna cavab olaraq

erməni cəlladları- daznaklar dəxi turq əhalsı üzərində ejni tədbirləri qəzur, juzlərcə, minlərcə qımsəsiz kadın və jetim, dilənçi və zıqəst byrakırlar. Əvvəlcə harada başlanmızdır? Harada nə kədər və necə öldürmüşlər?

Dəznaklar, musavatçılar, ittihadçılar, istə bynlarla məzgyıl olır, biri birini təklid etməjə çalızır, bəz qəsməq, öldürməq, garət etməq sənətində biri-birini qeridə byrakmaga sə'j edirdilər. By, bəzərijjət dyzmanı byrzyazja və mulqədarların zadlıgına səbəb olan və əhəlinin əməqçi qutlələrini tələf edən, dəhşətli bir ojnıbazlık idi. Talançılık ədəbijjətə nəzr edilir, gəzətə sutynlarında, cəlladlar, açıkcasına kətlə, garətlərə və talanlara çağırıldılar! Fırlıdakı talançılar öz gəzətələrində («İttihad» 1919-yıncı il, numərə 11) belə jazırlar: Zənqəzyrda ermənilər tərəfindən talan edilmiz qəntlərdən kaçan 45 min musəlman, Karabagın diqər kəzalarını doldyrmıylar. Onların çırçırplak qəzən mejitə bənzəjən səqilləri insanda oldykca ağırlıq bir tə'sir byrakır və by barədə qımsə bir səz səjləmir və həjəcana qəlmir (byna cavab olaraq qımsə erməniləri kırımlı, onların qəntlərini jandırmı, belə dejilmi, cəllad! M. K.), laqin Zyra ətrafındaqı musəlman əhalsı, səhərdə ermənilərin əzləri tərəfindən tərədimiz nizamsızlıklar zamanı, öz adamlarına qəməjə qədərqən, Gejb-Əli qəndi tərəfindən mumanəət qəstəridijı uçun, həqumətin xəbəri olmadan (bələqə Karabag ceneral-gubernatory cəllad,

talancı Syltanofyn da xəbəri olmadan! Beləmi? M. K.) haman qəndin əhali tərəfindən dağıdılmasi, munasəbət ilə, butun dunjaja car çəqirlər! By jaramazlar cəmiyyətin alçak təbəkələrinin fəna instiktifləri üzərində ojnəməkə, by qibi talanlara də'vət edirdilər.

Həmin «xalk» «kahramanları», «mərhəmətlilər» intikam dyjgysyny, zovinist əhvali-ryhijəsini, talan instiktiflərini beləliqlə alavlandırdılar. Onlar öz qunahlarını və erməni dəznaklarını qunahlarını, erməni joksyllarını ustunə atmaqə, erməni əhaliyə nisbətən ədavəti belə ziddətləndirirdilər. Nəticədə isə, kardaz-kardazı öldürürdü. Baqıda, Aljatda və başka jərlərdə, erməni talanları vake' olyr, kardaz kanı çaj qibi akır. Öz mustəmləqələrində talana adət etməz «mədəni» Avropalı, inqilizlər isə, akan bəzəriyyətin kanında, bəjuq bir həzz ilə öz əllərini jyjyrlardı! Jerli həqumət, bəz həqumətə «Zyazaja tərəf hər qun əubhəli juq ilə doly olan inqiliz aftomobilləri qədir» deyə; ermənilərin hazırlıq izləri və by alçak izdə inqilizlərin qəməji hakında mə'lymat verir. Inqilizlər həm onlara, həm də bynlara qəməq edir, by talanları təbriq və kətləri həjasızcasına tərvic və təzvik edir. Qutlələr əzləri by məsələlərin həllinə öz həyatlarını, kymaga, izci qəntli həquməti təzqil etməyə zury' etməsə idilər, by kırıqlıq və talanların da intihası olmaçacaktı.

Musavətçilər, Mən-zeviqlər və Dəznaklar biri-birinin bogazını, çijnəjirlər xalkları arasında muharəbələr duzəldirlər. Qurcistan, Ermənistan ilə muharəbə edir. Ermənistan, Azərbaycan ilə muharəbə edir. Ejni zamanda Azərbaycan ilə Qurcistan arasında munasəbat qet-qədə qərqinləzir.

Azərbaycan ilə Qurcistan arasındaqı «dostlyk» munasəbatı byndan ibarət idi.

Noj-Zordanja, Azərbaycan həqumətinə sərhəddə Qurculər ilə azərbaycanlılar arasındaqı tokyəmlər hakında mə'lymat verməqlə, Karajazıdaqı diqdivizjanın qəturulməsini təqlif edir və əqsi-syrətdə zor ilə təzqi-silah ediləcəji təhdidində bylynyr. Kazak kajımmakamı Baqıja jazır: «Əlli nəfərdən ibarət olyb, Mynkari qəndində dyran bir qurcu dəstəsi, Qurcistan sərhəddini təzqil edən Aram çajı, üzərindeqi qərpunu dytmək istəmişsə də, bizimqilər tərəfindən byna jol verilməmişdir. Qurcu zabiti by xusysda öz həqumətinə bəjanat verməq üçün Tiflisə qətməşdir. Qurcistan dəstəsinin qucələndirilməsi ehtimal olynyr» və iləx.....

Zakatala valisi öz bəjanatında jazır qi. qurcu qəntlilərini Azərbaycana ilhak etməq üçün, o, qurcistan turqləri arasında ciddi syrətdə qizli iz aparır. Həqumət gəzətəsi «Azərbaycan» isə qurculərdən ziqajət edərəq jazır qi: «Borçalı mahalı, üzərinde,

ermənilər ilə qurcülər arasındaqı hərbi əməliyyat jenicə kyrtarmı, zəqən, (19-ynıcy il №-8.) Qırcustan həquməti Zakatala mahalına dajır bə'zi iddialarda bylynyr və by mahala ajid olyb da, hali-hazırda Tiflisdə bylynan iz və sənədlərin verilməsini Azərbajcan həqumətinə rədd edir».

Laqin «Azərbajcan» özu Zakafkasjada vucyda qəlmiz vəzıjjetı çök qözəlcəsınə xarakterize edir: (baş-məkalə 19-ynıcy il, janvar, №-6) «Azərbajcan xalkınlın, qurcu xalkı ilə olan kədim dostlygy, jalınlı, z sərhəd məsələləri uzərindəqi ixtilaf dolajı, silə dəfələrlə kırılmak təhlüqəsi karə, sıında bylynyzdyr.

Həkiqətən, by məsələnin bir çök ciddi tərəfləri vardır; by devlətlərin arzı, ları, biri-birindən oldykca yzakdır. By devlətlərin bə'zilərinin (laqin siz. «canab musavatçılar» özünüzu haman «həqumətli» dəznak-menəviq ajiləsindən nahak çıkarırsınlı, z! Tarix sizi həmişəliq birləzdirmizdir! M. K.) arzı, ları ap-aşqardır. Bynlar umymi demokratıq və etiq prensiplərlə hesablaşmır, jalınlı, z stratezi və iktisadi mulahəzələri nəzərə alıb, başkalarınlın tamamilə jabancı bir xalk ilə məsqyn ərazı, sıından istifadə etməq istəjirlər.»! Səzləriniz pis dejil, agalar! Laqin bizdə bə'zi zəjilər ilavə edəlim:

Hamıdan artıq proletar inkılabından və onyn kət'i hucymyndan korkarak, siz qutlələrin fiqrini inkılab kyrylyzyndan, onlarınlın öz sınlınlı, mənəfe'

lərindən yzaklaşdı, rırdınlı, z və bynyn uçun də hudyd mubahəsələri, və ixtilafı, lar salmakla, siz sun'i syrətdə zəvinizm, milli ədavət tərətdiniz!

Musavatçılar, menəviqlər və dəznaklar, jə'ni kojyn dərisinə qırmız by kyrdlar, jalınlı, z Zakafkasja qəntli təsərrufatınlı, dağıtmak dejil, onlar dajimi syrətdə davam edən kydyzlykları, zamanı, hətta hər dəkikə biri-birinin bəgazınlı, çijnəməjə hazır idilər!

By muzir həzəratınlın sə'ji səjəsində Zakafkasja— —dajima hərəqətdə və hər an bizim zəmilərimizi, zəhərlər və qəntlərimizi insan kanilə bojamaga hazır olan vylkana dəndərilmişdi.

Bejnəlxalk vəzıjjet Qıcsuz, jazık, korkak və **musavat Azərbajcanınlın «istıklalıjjetı»** turq pazalarınlın, inqilis çavıyaları, Deniqin zəpalakçıları kabagında diz çöqür, həm bynlardan, həm onlardan təmənnalarda bylynyr və öz «nazirliq» vaktlarınlı, əcnəbi numajəndəliqlərinin kəbyl qandarlarınlında qəçirirdilər. Azərbajcanı fırlı, ltakçılar, çavıyalar, səfillər və karaqırylılar ilə doldyrmyz turq pazaları, ony (Azərbajcanı) öz ata-baba mulqi ədd edərəq, Azərbajcan izçi və qəntlilərinin malına, təsərrufatına, dəmir jollarına jijəliq edirdilər. Nazirlər, «kahraman-xılasqarlar» karə, sıında protesto edirlər! «Musavat», Osmanlı, nəzarətində jazır: «Sırf Azərbajcana maxsys olan dəmir jollarınlı, xarici bir həqumətə quzəst etməq

bejnəlxalk hukyk ilə muvafik dejildir». Mə'lym olыр qı, osmanlı pazaları, Azərbajcanı öz mustəmləqələri hesab etdiqlərindən, onyn dəmir jollarını, almanlara vermişdilər. Azərbajcanın «xılasqarları» və «kah-ramanları» onynla belə rəftar və belə jijəliq edirdilər.

İnqiliz lordları isə, nazirlərin by operet dəstəsini ələ salır, onların qıucsuzluğu, ağılsızlığı, iktidarsiz-liği və hokkabazlıqları üzərində əjləndirilər. Əz-lərini «səxavətli» və müsəlmanlar «mudafə'i» ə'lan edərəq, onlar Azərbajcana qah istiklalijət əta edir, qah Azərbajcanı Deniqinə verir, və qah da onyn kəzalarını, Ermənistan və bəzkaları arasında təksim edirlər. «Musavatçılar» isə qah qulur, qah bajram edir, qah da öz ali agalarını əjləndirməqlə aglayırlar. Onların qəz jəzələrindən və protestolarından sizə bir numynə: «Azərbajcanın pəjtaxtında (Azərbajcan bir numynə: «Azərbajcanın pəjtaxtında («Azərbajcan» 19-ynıy il № 14) Azərbajcan həqumətinin və muttəfiklər komandanlığın qəzləri kabagında, heç bir mustəkil devlətdə jol veriləcəq faktlar vake olыр.

Azqar manarzi təmajulundə olan və vahid Rysja-ı, əsqi hudydynda əhja etməq məksədini jurudən özündən haqim qonylly ordynyn xusysi muvəqqilləri, Baqıda açık bir syrətdə xusysi dəstələr təzqil edir, juqsəq maaşlar verməqlə qonyllylar kəbyl edir, hansı gryplar uçun isə bejuq Rysja mənafəinə xidmət edən tam hərbi idarələr duzəldirlər..... Bizə belə

qəlix qı, Azərbajcan həqumətinə tam jardıın qəstərə-cəjini və'd etmiş olan muttəfiklər komandanlığı, by qibi gejrı-adi hallarda dikkət jetirməlidir!».

Canab nazirlər, nə kədər də jəzıksınız! By adamlar hələ imdijə dəq belə duzunməmiş və ağı-larını, bəzalarına toplamamışlardır! Xajın və nəqər-ciliq edən musavatçı, itirmiş oldygy ıxtijar və kapi-tallarını kajtarmak uçun, imdi də canab lordların nəzəri-mərhəmətini özünə cəlb etməjə çalızır... Onlar əzlərinin xarici məmləqətlərdəqi zyurnal-larında Azərbajcan sərvətlərini, nəftini, pamby-gyny tərif və xalkın by sərvətlərinə topdan və pəraqəndə satızi ə'lan etməqlə, Azərbajcanı, Av-ropa sənajəinin kyrygy etməq və əzlərinin dedjji qibi quçələrimizdə «mustəkil Azərbajcanda jol veril-məcəq faktlar vake' oldygy» qunləre kajtarmak istəjirlər. Musavatçılarnın zərəfsiz haqimijət devrin-dəqi sijəsətini, ittihadçılar çok duzqun - xarakterize etmişlərdir. «Onların (musavatçılarnın) taktika və simpatjası, tilsimli bir agacın ızarəsi uzrə dəjizilir, onlar qah vahid Rysja daxilində federalist, qah inqiliz muhibbi istiklalijətçilər olyb, qah da qərursən qı, hətta turqlər hakkında da zirin sözlər tapırlar. Zuhəsiz by sözlər, onların lazımlıca kuvvəli oldykları, za-man danızılır. Qəzlərdən pərdə asmak uçun, onlar— —qıyja qı—heç vakt öz agalarından razı dejildirlər. Laqin «ə'lahəzrətlərə» tə'cili bir zey lazım qələr qəl-məz, bir az çənə vyrdykdan sonra həmişə kyllyk qəstərməjə amadədirlər».

İttihadçı gəzətə, Turqiyənin ağır qunlərində, musavatçıların ona karşı apardığı xianətqar siyasəti dəxi kejd etmişdir («İttihad» gəzətəsi №-24). Məhtərəm professor Əli-bəy Hüseyn zadə isə, Baqıda turqolozi kyryltajında bylyndygy zaman, bizə xusysi səhbət əsnasında, «musavat bəzda fırlıdakçı v..... olmaq uzrə inqiliz muhibbi Azərbaycanın missijasının hərəqətləri və cinajətləri hakkında danırdıkdə, gələjanə qəlirdi.

Əz agaları olan Avropa imperjalistlərinədən bütün jalan, alçaklık, rıjaqarlık mexanikasını, əjrən-məqlə onlar, əzlərinin Stamblydağı numajəndələrinə «hər qəsin syallarına həmişə gejrı-muəjjən cavablar verməji» tevsijə edirlər!

Onların gejrı-muəjjən və ja kət'i (muəjjən) cavab verib vermədiqlərinin heç bir əhəmiyyəti yoxdur, çünqə onlar hər zaman Avropa klöynləri, imperjalist jurtıclıqların əlində bir alət olmyələr və olmaqda da davam edirlər. Imperjalistlər kəpiq gryz ilə by əjjarlardan, xajınlardan istifadə edirlər. By dəllallar, Azərbaycan hələ də əzlərinin miras malı hesab etməqdədirlər. Onlar öz mulqlərini, jaylaklarını, evlərini və ixtıjarlarını kajtarmak üçün, Azərbaycan xalkının sərvət və toprağını, ycyz kijmətlə Avropa ticarət kantorlarına təqlif edirlər. Səhv edirsiniz, agalar! İzcı və qəntlilər sizi kapıdan bajra atdılar! Kapılar sizin uzunuzə həmişəliq bağlanmışdır. Sizin işiniz Stambyl, London, Paris, kantorlarında dilən-

çiliq etməq, qəçmiş nazirliq cəlali xəjalatilə, kab dibi jalamak, xarici humajəçilərin mərhəmət evlərində jyrd salmaq və bə'zən də nəqərçiliq zəhmətindən sonra aldığınlz müzd hesabına zəntanlarda qef çəqməq olmyəzdir.....

Muxtəlif rənglərə qirən İnkılabın ən bəjuq rəhbəri olan Lenin dejr qı: «Musavat» bəri olan Lenin dejr qı: «kanyın əsasi əsəqi cəmiyyətin (zadəqan təhqim usuly, feodal, mutləkijjət) tarixi kuvvələr ilə, liberal byrzyazja arasında bir sazıdır. By sazılın həkiki zərajiti, qəhnəlijin quzəət və ja-da liberal byrzyazjanın galibijjət dərəcəsi, demokratjanın qəniə xalk qutlələrinin (və birinci nevbədə izçilərin) qəhnəliq kuvvələri uzərindəqi gələbəsi muvəffəkijjətləri ilə təjın edilir».

(Cild XX, I-inci hissə 372-inci səhifə)

Hər hansı bir siyasi hadisə tə'siri altında, öz rəngin bykələmyn qibi dajimi syrətdə dəjizən və öz siyasi simasını dəjizən musavat parlanı da ejni sazıdan ibarət idi. Qah menzeviqlər ilə, qah da murtəcə' «ittihadçılar» ilə blok duzəldirlər. İbtidada öz agalıqlarının birinci ilində isə, Rəsyl zadənin sözünə qərə «heç olmasa kışmən xalk numajəndəliji» olan Milli Zyranı byrakmakla, musavatçılar bütün həquməti feodal Xan-Xojsqinin kabinetinə tapırlar. Rəsyl zadə azqar syrətdə bəjan edir qı, «bizim daxili izlərimizə mudaxələ edə biləcəqləri qəzlənən kuvvələr, jabancı dejl, bəqə öz kuvvələrimizdir».

Qlorusunuzmu, ony korkydan irtica' kuvvələri dejil, bəlqə həmin «öz kuvvələri»dir.

Liberalizm (Rəsyl zadə canablarındın liberalizmi qibi M. K.) irtica'dan artıq, demokratjanın qutləvi xalk hərəqatından korkyr: kapitalın iktisadi kuvvəsi nukteji-nəzərinin, kapitalın, siyasətdəqi belə bir kuvvəsizliji də byradan iləri qəilir» (Leninin haman əsərindən).

Onlar, parlman sistemindən, xanlık usyli-idarəsinə dəq varmaga hazırdırlar. Umyın Azərbaycan qic xoryzy cənab Rəsyl zadənin fiqrincə, irtica' hər nə cur olsa da özumuzunqudur.

Turq pazaarı, karzısında jalaglanıb alçalırlar, mə'min bəndələrin amiri—Turqijə sultanı, karzısında isə dizi ustə çəqur, onyn əl ajaklarını, əpurlər və...

Fevkuladə səfirlər hej'əti sədri, Azərbaycan muvəqqil naziri—cənab Topçibazef jazır: «Cənab hakkın mərhəməti səjəsində bütün müsəlmanların xəlifəsi və turqlərin padşahını, qərməjə muvəffək oldym. Ə'lahəzrət, bir neçə vakt byndan iləri siz, qıçiq turq devləti olan Azərbaycanın numajəndələrini kəbyl edərqn, byjyrmyzdynyz:

«Azərbaycan turqləri mənim sevimli javrılarımdır» (heç də azərbaycanlıların by barədə fiqrini bilmədən və onların belə «bəjuq» bir zərəfə najil olmaq arzısında bylynyb, bylynmadıklarını, sormadan M. K.). Biz azərbaycanlılar by bəjuq zərəfi həmişə səmimi bir kəlb ilə və kənaətlə jad ediriq. Cənabları-

nızn, ali icazəsilə sizi inandırmaqlıjam qı, əsrlərcə rys zylmyny dazımlıq olan Azərbaycan turqləri, jaltınlıq islam namına və turq xalkı, din və millət namına bütün fəlaqətlərə, bütün haksızlıkara və təhkirlərə təhəmmul etməq məcbyriyyətinə kalmıqlar. Biz Azərbaycan turqləri, həmişə bütün müsəlmanların xəlifəsi, osmanlıların padşahı və bəjuq kardazımlızn mərhəməti ilə jazamak istəjiriq və jazajacağız da».

Nə kədər də jaltaklıq, nəqərçiliq, alçaklıq! By demokrat agalar, əzləri də «qıçiq» Azərbaycanda uçuncu dərəcə sultancıqazlıqı belə, məmnynijətlə kəbyl edərdilər! Onlar öz simalarını, çok tez dəjizirlər. Zətən abırlıq bir simaları (siyasi simaları)da jokdyr. Onların zahiri əzləri, qıya qı, avropalıq uzu qibidir, hətta onlar Avropa diplomatjasının bütün alçaklıklarını, və hiləqərliqlərini bəjuq məmnynijət ilə bənimsəmişlər, bejinləri (bəzları) isə hələ də orta-əsrdə oldygy qibi izləjir, xanlıq kajda və adətlərini kajtarmak xəjalını bəsləjirlər. Avropa kajdasınca «demokratıq» və «qızlı və barabar seçqili» parlman təzqil etdilər, laqin parlmanın daxılində isə kolçomaklıq qedir, ruzvətlər alınır, saga və sola satılır, hər hansı bir feldfəbelə, Əsədyllajef qibijə, hətta öz pagonlarını itirmiz Nikolaj zabitinə təslim olırlar. «Azadlıq, istiklalijət» hakkında zirin-zirin nitklər irad edirlər, hər hansı bir sosjalist—e'tilafçı, hissi—dyıgyısy ilə danızırlar, öz siyasi dyzmanlarını isə Oktjabr duşmənleri—2

xan qibi alçakcasına öldürülər (Mysəvini, Əli Bajarafy). Hər bir parlman uzvunun arkasında onlarca «koçy» bylynyr, dalınca qezir, dolazır və parlman uzvu həzrətlərini muhafəzə edirlər.

By «avropalı» artıq evdə turq kajdasınca dözəq ustundə otyrmyrlar, laqin ən'ənələrə ciddi syrətdə rıajət edirlər: kadınlarını avropalı qibi qejindirir, kədim kajda uzərinə bazlarını dəjurlər; nazirin arvadını mutləka karadavoj muzajəət edir. Nazirə jalınız belə lajkdır.

Azərbaycanın «qəzəllijə və ıftixarı» «rəhbəri» fəsaət və bəlagətli Rəsyl zadə, çar və sultan xəfijəsi olan və jenə fəsaət və bəlagətə maliq Karabəjof kəzalara mutlək, pristavların və xan kajdasınca juzlərcə karadavojların muzajəti ilə qedirlər. «Bəjuq rəhbərə minnətdar əhali» kəza kajımmakamı ruzvətxor xanın əmrilə (kamçı izləjirdi), Rəsyl zadənin jolyny, Kybadan Xaçmaza dəq, çiçəq və xaltılar ilə dözəjir. Karabəjofy isə butun Karabag istikbal edir—ceneral gybernator doktor Syltanofyn əmrilə butun mollalar suvarı olaraq istikbala çıkırlar; by doktor jalınız erməniləri qəsməq dejil, konakların (hələ Karabəjof qibilərin) pişvazına çıkmagı da bacarır, («İttihad» gəzətəsinə bakın 20-inci il, №19). Onların hamısını; rəhbərlərin də, həm sadə musavətçilərin və ittihadçılərin fahizələzmiz ağıl və dyjgyları, bəzdan-baza əsqi feodal qəruzlər ilə dolydyr. Musavətçilər öz gəzətələrinə («Azərbaycan») öz

«demokratıq» programlarına, öz sözlərinə və çıkırlarına əsasən, byndan ibarətdirlər! Azərbaycan izçiləri 1920-də by avantjyristlər, koçylar, feodallar parlmannı dağıdarak, butun kompanjalarını, ticarət kantorlarında, xəlifələr, künjazlar, zəjxulislamlar karzısında, allah ezkinə dilənməq uçun jer uzunə səpdilər.

«İttihad» firkəsi By firkə ən pravakator, ən murtəce' və xajın bir firkədir. İttihadçılar, butun müsəlmanlıqı birləzdirməq xyljaları ilə barabar, murtəce' və mollalıq ideolozisi ilə barabar «demokratja və internasjonal» hakkında danızmaklıga da cur'ət edirdilər. Lenin, by qibi tipləri, belə xarakterize edir: «Hec bir zaman, bircə dəfə belə olsyn mustəkil syrətdə duzunməmiz adamların, ən artıq sevdiji reçtəsi oldykca sadədir: zidd nəzəriyyələri qəturub, bir arada karızdırmak və jarı bəlməq» (Lenin XX cild, I-inci hissə, 229-inci səhifə).

«İttihadın» sıjasi nəzəriyyələri belə idi: «İttihadçı jalınız birləzmə barəsində fiqirləzə bilər və fiqirləzməlidir: o butun kuvvəsilə müsəlmanlar arasında ajrılıga jol verməməjə çalızmalıdır. İttihad-birləzmə adını dazılan firkənin umdə vəzifəsi byndan ibarətdir» («İttihad» 19-ıncı il, numrə 6, səhifə 4).

«Müsəlmanlık. nəz'ət etdiji əundən, by anə dəq, heç bir vakt milli hərəfatın oldygyny nə bilməməizdir: o həmizə öz daxilində kosmopolit və internasjonalçı olmyzdyr». By ytopist murtəce' firkə butun mu-

səlmanları: müsəlmanları-ərəblərlə, Çin müsəlmanları-nı, kalmıq müsəlmanlarla, türqləri iranlı və əfganlılar ilə birləşdirməyi özünə vəzifə bilir. Halby qı, bynları-n iktisadi və mədəni mənafe, heç bir zaman biri-biri-lə əlakədar olmamışdır. By, savadsızlıq və avamlıkdan başka bir zəj dejildir! By adamlar busbutun tarixi inqar edirlər. Onlar, ayrı-ayrı xalqların mədəni və iktisadi inqizafının tarixi proseslərini, onların ha-qım və məhquym sınıflara ayrılmalarını anlamırlar. Avropada heç qim xristianların birləşməsi məsələsini cur'ət edib, iləri surə bilməz. Səlib muharəbələri dev-rini kajtarmak, tarixin çarxını qerijə, imperjalizm əsrinə döndərməq hakkında, jaltılız ahmak və sar-saklar duzunə bilərlər.

«İttihad» firkəsi-iri Azərbaycan byrzyazjasının, Təkijeflən, Nəkişeflərin, mollalar, revzəxanlar ilə olan ittifaqı idi. Satılmış molla öz agası və padşahı uçun məscidlərdə əsrlərlə dya etmiş, din və iman ilə Nikolaja xidmət etmiş.... Rys inkılabı çarı jıkmakla da, özünə başka bir aga-Baqı nəft və malijə kralla-rını tapdı. Molla çylyny dəjjizdi, qəhnə jalançı kral-lar, və magnatlara kyllük edərək, öz məksədinə daha asan najil olmaq uçun, jə'ni Azərbaycan xalkını, Tə-kijeflər, Karabəjoflar qibi cənabların muti' kyly etməq uçun, inkılabı dildə danışmaga başladı. İttihadçı xajın molla qərunuz nə dildə danışır: «Musəlman kardazlar! («İttihad» №20, səhifə 2, 19-ynəy ildə konfransda molların nitki) Səmimi urəqdən, həmin

jıgıncığı təbriq etməqlə mən, bəjuq bir faktı kejd et-məq istəjirəm. By fakt isə bəjuq pejgəmbərimiz tərə-findən tevsijə edilən, islam internasionalizmi idejaları-nın səmimijjətini və dərinlijni, by iclasınızdın rədd ediləməjəcəq bir kət'ijətlə butun dunjaya subyt etdiji-dir. «İttihadçılar» öz sijasi tələblərinin həkiki mə'na-sını, by cur ziारlar ilə pərdələjirdilər. Onlar müsəlman «internasionalı» duzəldirlər, jə'ni müsəlman işçi və qəntililərlə mubarəzə etməq uçun butun müsəlman krallarının, bəjlərinin, byrzyazja mollalarının, sejid-lərinin, revzəxanlarının ittifaqını vucyda qətirirlər. Onlar, əhalının cəhalətindən, avamlılığundan, fanatiz-mindən istifadə edərək, öz sınıfı mənfəətlərini din donyna qejdirirlər.

Məhqumların bəjuq mudafei və dunja rəhbəri Lenin dejir: «Xalk içərisində məarif nə kədər artıq jə-jilər (cild IV, səhifə 78-79), dini xurafat, sosjalist zu-yri ilə, ortadan nə kədər tez sızıldırılıb çıkarılarsa, proletarjatin galibijjət qunu də bir o kədər jəklənməz və butun məhquym sınıflar imdiqi cəmijjətdəqi əsarətdən bir o kədər tez xilas olmyz olarlar». Dəfə-lərlə çara və sylvana satılmış, avantjyrist, cibqır, xə-fijjəçi, Karabəjof xalkın avamlılığundan istifadə ilə, ony jeni krallar, və sylvanlara satmaga çalırdı... Mollalar, axyndlar, cibqirlər və banqirlər jıgıncığı olan Azərbaycan parlmını, by qibi pravakator «rəh-bərlərdən» ibarət idi. By, müsəlmanlar ittihadı fir-kəsi (jə'ni müsəlman işçilərə və qəntilərə karşı, mu-

səlman banqirləri, bəjləri, kralları birləşməsi) öz gəzetəsinin deməq olar qı, hər səhifəsində, firkə kejl-kalına «islam əjləsinin» (banqirlərin) firkələrə parçalanmasına zidd oldygyny təqrar edir.

Rys qezizi Mitrofanın, rys dymasında səjlədiqlərini dinləjəlim: «Dyma fəaljijətımızdəqi ilq addımlarımlız, bizim, jə'ni xalkın ali və fəxri seçilmizlərinin, by dymada, muxtəlif firkələrdən juqsəq bir movke' dytyb, hər zəjə öz etiq nukteji-nəzərindən janazacak bir ryhanı gryp təzqil etməq uçun atılmızdır (Lenin XI cild, s. 250-258). Musəlman qezizləri olan ittihadçılar da, öz rys qeziz kardazlarınlın sözlərini ejni ilə təqrar edirdilər. Butun məmləqətlərin və dirlərin qezizləri, byrzyazja və mulqədarlar ilə birliqdə izçi və qəntlilər əlejhinə, vahid cəbhə tərəfdarıdır. Baqı nəft kralları, feodal Xojsqi, cibqir Karabəjof «allah bizimlədir» dejirdilər. Onlar izçiləri və qəntlilər «allah qərimdir» ilə okzajır və jasdıklajırdılar. İzçilərsə, xalkın kanını soyran Azərbajcan ərumçəjinə «jok, sənin allahın-sənin qezizlərinin bəz nagıdır. (Lenin), laqin sən əzun, sənin qəməqçin nə edirsəniz edin, tarixin kanyınları, qələcəq, mutləka bizimlədir, «sənin jerin kəbirdir» dejib, ony 28 aprel qunu umym xalk bajramında jandırdılar.

«İttihadçılın» jalanın ustunu açmaq, heç bir izçi və joksyl uçun çətin dejildir; çunqu onyn bogmaq və məhqym etməq planları, ag ip ilə tiqilmizdir. İnkiqətlə jəklənəzdiqlə qunlərdə, həmin kalın-kafalı mur-

təce'lər və xajınlar bakın nə dejirdilər: «Orada, Rysjada («İttihad» 20-inci il №20) bir tərəfdən tərəkki etmiş fabrika-zavod sənajei və zənqin ticarət aparatı, taxt və haqimijət uçun dajag olan kuvvətli zadəqan silqi ilə barabar, sajsız-hesabsız varlı bjurokratja, aristokratja və byrzyazja və diqər tərəfdən jayım ac, və hukyksyz çalızan juz miljonlyk qəntli və izçilər sınıfı var idi. «Belə mə'lym olır qı, Azərbajcanda» bir avıç izçi qutləsi olan Baqı zəhəri istisna olmaq uzrə, təxminən barabar vəzijjətdə bylynan xalk varmış. Byrada kapitalist, zadəqan və başka istismar edici sınıflar jokmyz, bir neçəsi varsa da, onların mikdarı o kədər dejil qı, bostanı çəpərləməq lazım qəlsin». Byrzya by dil ilə danıdır: Azərbajcanda butun qəntlilər də (onlar əhalinin 0,9 təzqil edirlər), Xan-Xojsqilər, Jysifbəjoflar, Karabəjoflar qibi firavan və çok qəzəl jazajrlar, Baqı proletarjatı isə (onlar bir avıç dejil, bəlqə juz mindir. Qərunur cənab banqirlər, fajdası olmajan jerdə siz hesablamayı da bilmirsiniz) nəft krallarından heç də fərk olynmyrlar. Rys mulqədarları da ejni sözləri səjləmərdimi: «Qıyja rys cəmijjəti (Lenin XX cild, 1-inci hissə, 194-uncu səhifə) «dərin demokratiq» xasijjətdədir, Rysjada sijasi xidmətlərilə kuvvətli bir varlı juqsəq sınıf jokdyr, çunqu zadəqanlar «sijasi zəhrətpərəstliji olmajan killykçy bir silq təzqil etmişlər və byndan ilə və onların maddi əhəmiyyətleri də pozylmyzdyr!».

Butun əlqələrin liberal-byrzya və mulqədarları-

nın məntiki belədir. Onlar eyni nəgmələri okuyur, eyni sözləri təqrar edirlər və öz hukyklarını əldən verməməq, qutlələrin hərəqatından və demokratiq tələblərdən korynmak üçün öz sınıflarını, əhəmiyyətsiz, nasaz, maddi cihətə joksyl təsvir edirlər.

Hakkı-hesab qunu jakınlazır, dini ləbbadədəqi, tufejli-«Xlestakof» və məmləqətimizin korkak banqiri öz çyllarını dəjizirlər: Azərbaycanın, var-joky əlindən alınmış turq izçisi və qəntlisi üzərində, öz xanlıq və tərbijəsiz ixtijarlarını saklamak üçün, balzeviqlər ilə barabar bütün dunja imperjalizminə kərzi, umymi hərəqət etməji tələb edirdilər.

Ibtidada bolzeviqlərə ədavət bəsləjən, Deniqin galibijətləri qunlərində, balzeviqlərə kərzi, ag terror tələb edən «musavət», inkılaba fürsət verməqdə taxsırlandıran ittihadçı, çylyny dəjizdirir, öz cəbhəsini dəjizdirir, uzunu bolzevizmə tərəf çevirir və turq izçi və qəntlilərinin kanı hesabına, xajınanə ittifak təqlifində bylynyr. Balzeviqlərin kommynist firkəsi izçi və qəntli dyzmanlarını jaxzi tanıdır və byna qərə o, «Avropa, Amerika imperjalizminə kərzi olan azadlıq hərəqatını, xanlar, mulqədarlar və mollalar movke'inin məhqəmləndirməsi ilə birləşdirməyə çalızan panislamizm və byna okzar cərəjanlar ilə mubarəzə aparmak zəryrijətini» ə'lan etdi (Lenin XIX cild, səhifə 240). Sijasi və mə'nəvi «Xlestakof» lardan ibarət olan, həmin ittihadçı, molla, sejid və revzəxanları, azqara

çıkardıqlar və onlar sijasi səhnədən jok olyb, Azərbaycan bycaqlarında qizlənməyə məcbyr oldylar.

Allah namına öldürməq, pejgəmbər adına garət etməq, Əli adından xalkı əzunə əzab verməyə təzvik etməq, «səmiimi» dyalardan sonra, jenidən sərxəzlyga, əxlaksızlıqqa, xalk sojmaga, kətl və garətə zury' etməq üçün məsciddə camaat namazı kılmaq, «ittihadçı»nın izi bynlardan ibarətdir! Xajın dodaklarında «demokratiq» ziarları «internasional» sözu oldygy, qirəvə duzən qibi qurəjimizə xəncər saplamaga hazırlanırdı. Onlar öz zahiri simalarını dəjizəraq, jalançı və xajınanə «idejalarını» başka bir zəqil və-rərəq, bizim karanlıq bycaqlarımızda, bataklıklarımızda daldalanır, qah bataklık kokysy verir, qah da jeni əlifba və mədəni tədbirlərimizə kərzi, öz çir-qin səslərini çıkarır və qah da cəhaləti, tərbijəsizliji qəhnəlij mudafə edirlər.

Ədəbijatda, mysikidə, sənajei-nəfisədə onlar cəhalət tərbijəsizliji, əzlərinə əjid bir «xusysijjəti» mudafə edirlər qi, byny onlar irtica'dan, çuruntu və ağıl joksyllygyndan ibarət bilirlər.

Iran revzəxanları-ittihadçıların qəziş firkəsi rijaqarlarını, hər tərəfdən kovmak, bütün Azərbaycan əməqçilərinin vəzifəsidir.

«Ehrrar» Firkəsi «Məhtərəm» parlımada, çok gəribə bir firkə fraksjası dəxi var idi. İz byrasındadıdır qi Nyxa və Ərəz bəjləri, duqənciləri və əfəndiləri, Zakatala koçyları və kyldyrları, öz təbiətləri

e'tibarilə çapğıncı və mə'min müsəlman olmaqdan ilavə, ejni zamanda onlar ha belə mə'min sunnidirlər; öz siyasi duzunuqləri və dar kafalı məfıyrələri e'tibarilə onlar, ən xalis musavatçılrlar, çınqu koçylar, bəjlər, duqəncilər «musavatdan» başka bir firkəyə qirə bilməzlər. Laqin onlar sunni məzhəbindən oldykları uçun, zia «musavatı» na qirə bilməzlər. Byrası Nyxa-Agdaş-Zakatala loty-bəççələrini xusysi «ehrar» firkəsi təzqil etməyə məçbyr etmişdir.

Umyimijətə, by firkənin heç bir programı jok idi, (Lenin dejir qi, byrzyazja firkəsi uçun program kajırsına kalmak, jabancı və anlaşılmaz bir zəjdir. XX cild, 1-inci hissə 193-uncu səhifə), laqin onyn liderlərinin dytgyn çıktıqları «ehrarçılrları» iliji-sumuju «musavatçılrları» ejni oldygyny qəstərir. «Toprak islahatı sahəsində («Azərbaycan» 19-ynçy il, №8, «ehrarı» deklarasiyası) «ehrar» firkəsi, butun iri toprak sahiblərinin jərləri əllərindən alınıb, qəntlilər arasında təksim edilməsini və vıjkyp məsələsini məclisi-muəssəsənin həllinə kojmagı tələb edir. Firkə məmləqəti ağır vəziyyətdən kyrtara biləcəq, məhqəm və sabit haqimijət təzqilini lazımlı bilir. İzçilər uçun 8 saatlık iz qunu, mudafəə, təlim sihhijə məsələlərinin lazımlı syrətdə kojylmasını tələb edir....

«Ehrrar» firkəsi, hər bir nəzarət bazında mutəxəssislər dyrmasını və özünü tamamilə by izə həsr etməsini tələb edir» və iləx....

«Musavat» dan heç bir fərki olmajan by firkənin «demokratıq» qəzəllıqləri bynlardan ibarətdir.

Məhqəm və sabit həqumət məsələsini iləri surən jalınlı «ehrarçılrlar» dejildi. İz byrasındadırlar qi, butun byrzya demokratlar və by cümlədən musavatçılrlar dəxi, məhqəm həqumət, əmnijət və intizam xəjalını bəsləjirdilər. Byrzya, demokratja inkılabdan çok tez yzaklaşdı, ony Baqı proleterjati və qəntli həjəcanları koryktydy, o hətta Deniqin hərəqətinə bir qəzunu jymmaga hazır idi, o, jalınlı məhqəm və sabit haqimijət əldə etməq və Baqı proleterjatinı, məhqəm zəncirlərlə bağlamak arzısında idi və byna qərə də o, məhqəm həqumət məsələsini hər an xusysi və qəsəin bir syrətdə mejdana atırdı.

Parlmanın başka frak-sjaları Duqəncilərin, namısslırlarının, koçylar, bəjlər, və banqırlərin by «namıslı kompanjası» ilə birliqdə, bazında qeziz Vasili dyran «həkiiki rıslar cəmijjəti» və «dəznaksytjon» firkəsi də otyryrdylar. Vasili, öz parlman ryhanı dəstəsilə-«vahid və bəlumməz Rysja» ja tərəf dartırlar və zaman-zaman korkak mulqədarları Deniqin və Kalçak ilə koryktydy. «Dəznaklar» isə «musavat» ilə birliqdə, «bəjuq» Ermənistan və «bəjuq» Azərbaycan jaratmak zərəfinə, igtizaz edən turq-erməni joksyllarının kanını aklırdı.

Məmləqəti həmin Kyba mejdanı kahramanları-nın, ruzvətxor-çinovniqlərin, bəjlərin, qezislərin, cibqırlərin, öz sadıknəqərləri olan pristavlar vasitəsilə

necə idarə etdiqlərini və qəzəl çöllərimizi və zəmilərimizi necə tarmar etdiqlərni Azərbaycan əməqçiləri hənyz nyntmamızlar.

Musavatın mətbyat Musavat nəzarətində «bi-
«azadlıqı» hakkında tərəf». bir gəzetənin vucyda qətirilməsi məsələsi, muzaqərə edilirdi. By məsələ, mətbyatın «demokratıq azadlıqlını», musəvatçılardı nə qibi bir açıqlıq və həjasızlıq ilə mudafəə etdiqlərini qəstərir. By xususdaql raporda dejilir: «Azərbaycan» gəzetəsi, həqumət gezetəsidir. Onyn fiqri Azərbaycan həqumətinin fiqidir. Onyn hər bir sözunə, həqumətin öz sözu qibi bakılır. Byna qərə o, Azərbaycan mənəfeini mudafəə etməqdə çök ehtijatlı olmaga məcburdyr».

Bynyn uçun də «vaktın zərājiti, Baqıda rys dilində, bila-fərki-firkə və cərəjan bājraqlı altında (jə'ni bitərəfliq bājraqlı altında M.K.) Azərbaycan cumhyriyyəti mənəfeinə həsr edilən qundəliq xusysi bir gəzetə nəzr etməq, məsələsini mejdana atır. By gəzetənin programına baksanız, həmin bitərəfliqdən nə qibi bir koky qəldijini qərərsiniz. «İstər Azərbaycan daxilində, istərsə Kafkasjanın sajr jerlərində, erməni əhalsı ilə musəlmanlar arasında vake olan tokyzmalara ajid materjalları n və ha belə Kafkaz musəlman əhalsı uzərindəqi, erməni təcavuzlərinə ajid olan materjalları n dərci».-«Vahid demokratıq cəbhə» və «kosmopolitproletarjat» «əlejhinə mubarəzə».

Byrada məsələ turqlər və ermənilər arasında ədavət salan, izçiləri tə'kib edən bir talançı və kara qıryh gəzetəsi hakkında oldygy ny, hər bir sadə adamın belə anlaşı bilməsi uçun, by iqi maddə də qifajət edər.

Həqumət, by qibi gəzetələrə maddi vəsijit byrakırdı. Gəzetə nəzr etməq uçun, qullı para lazı m idi, izçi və joksyllarda isə by kədər para jok idi. Byrzyazja, öz istifadəsi uçun mətbyat «azadlıqlına» qonylly bir syrətdə jol verir və öz mənəfeı uçun ancak kara qıryh gəzetələrinə jardı m byrakır, izçiləri isə mətbyatdan məhrym edirdi.

Lenin əbəs jərə jəzmamızıdır qi; «Proletar demokratjası, hər bir byrzya demokratjasından milyon dəfə artı k demokratıqdır; Zyra həquməti ən demokratıq cumhyriyyətdən, milyon dəfə artı k demokratıqdır. («Proletar inkılabı və murtəd Kaytsqi»-Lenin)

«Byny jahlınız, ja byrzyazjanın kanacaklı nəqəri, ja da sijasi cəhətcə tamamilə ölü təpədən dırnaga kədər byrzyazja-demokrat xurafatı ilə bəslənmiz olyb, özulu byrzya qitabları nın qələqəsində əsil həjatı, qərməjən və beləliqlə özunu, bilərəq byrzyazjanın laqəji halına salmış olan adamlar qərməjə bilməz» (jənə orada, Lenin).

İzçi sınlı 1918-də byrzyazja və acentləri tərəfindən vyrylmyz ağır jaralardan, izçi sınlı duzəlməjə baqladı. O, byrzyazjanın jahlınız öz

İmtijazları üçün mubarəzə apardığını və bynyn üçün də milli ziddiyyəti ziddətləndirdiyini jəkin etdi. Proletarjat qərdu qi, jalınlz butun millətlərin işçilərinin birləşməsi, ony istismardan, zylymdan və milli məh-qymijətdən xılas edəcəqdır. 1919-yncy ilin maj tə'tili qəstərdi qi, Baql proletarjati, öz dızmanlarına kar-31 kılınc kollanmaga hazırdır.

Kommynist firkəsinin, Aprel inkılabından bir az kabak olmyz, birinci unym Azərbaycan kyryltajın-da, artık mə'lym oldy qi, Baql proletarjati, öz firkə-si vasitəsilə, bir çok kəzaları kavraja bilmiz və öz rəhbərliji altında, mulqədarların, byrzyazja və kol-çomakların, o mənhyz zylmyny jıkmak hazırlığını duzəltmişdir. Əməqçi əhalının dızmanı olan Rəsyl zadə, Karabejoflar, Topçibazeflər və başkalarının agzıla «vətən» və «istıklalıjjet» hakkında səjlənılən zirin-zirin sözlərin əsil mə'nasını, Azərbaycanın əməqçi təbəkələri anladı. Azərbaycan əməqçilərinin mənəfeini satmak və öz ıxtıjar, imtiaz və kapitalla-rını saklamak üçün, musavat Azərbaycanı başka mil-lətlərin byrzyazjası ilə; Deniqin, inqiliz imperjalist-ləri, Turqijə sylvanı ilə hər durlu sıjasi və ıktisadi əla-kəyə qırızirdi.

1920-nci ilin aprelinde musavat Azərbaycanı ojyncak bir ev, sabın qəpuju qibi patlajıb, dagıldı. Byrada nə toplar qyryldadı, nə tufənlər atıldı. Çun-qu byrzyazja, əməqçiləri tələf etməq üçün, hazırlamız

oldygy cəhənnəm silahlarını izə sala bilmədi. By «ıjtilər» işçi sunqulərini və inkılab bajraglarını qə-rər-qərməz, butun garət etdiqlərini də, əzlərilə ba-rabar qəturməqlə, tarmar edilmiz məmləqəti, dagı-dılmız qəntləri, talan edilmiz təsərrufatı və ac əhalını byrakıb kaçdılar.

Ruzvətxorlar və garətqərlər kompanjasını kov-makla işçi və qəntlilər, həquməti öz əllərinə aldılar, jaradıclık izinə, jeni kollektif jazajız təzqilinə baş-ladılar. Azərbaycan rahət nəfəs aldı.... Əsrlərdənbəri, məmləqətin bədəninə sarılmız zəncirlər, kət'i syrətdə kılıldı və xalk dinc izə zury' edərəq, by vaktə dəq qərulməmiş jaradıclık işlərini qənizlətdi.

3yra həquməti Həkiiki demokratiq həqu-mət olan 3yra həquməti, devlət işlərinə ən qeridə kalan işçi və qəntli təbəkələrini cəlb etdi. Devlət iş-lərini çinovniqlər, garətqərlər, byrzyazja zıjalılar və ruzvətxorların idarə etdiji byrzyazja demokratjası-na mukabil, 3yra demokratjası devlət aparatının başına, əzlərinin ən jaxzı devlət adamları oldygy iş-çi və joksyl qəntliləri qəçirdi. Byny subyt etməq üçün 26-ıncı ilin rəkəmlərini qəturəlim: «26-ıncı ildə cum-hyriijət daxilində kejd edilən seçqicilərin mikdarı (5-inci kyryltajda həqumətin atçoty) 1.076.183 nəfər olyb, bynlardan seçqilərə qələnlərin mikdarı 629.995 nəfər, jə'ni 60,2 fajız idi, talby qi, 25-inci ildə seçqicilərin jalınlz 40 fajız kədəri ıztırağ etmişdi.

Seçqilərdə iştiraq edən seçqiciləri, cins e'tibarilə təksim etdiqdə orta hesabla by nəticə alınır: qızılər 70,9 fajiz kadınlər 39,5 fajiz seçqilərə qəlmislər.

Qənt zyra sədrlərinin, byralarda izləməqləri e'tibarilə birinci dəfə seçilmislər:

1925-inci ildə	61,0 fajiz
1906- » »	37,0 »

Iqinci dəfə seçilmislər:

1925-inci ildə	19,8 fajiz
1926- » »	31,0 »

Birinci dəfə seçilənlərin usqunluğu, qənt zyraları izinə jeni qəntli kadroların cəlb edildijini qəstərir».

«Nihajət, 26-ıncı ildəqi qənt zyrası, uzvlərinin ictimai tərqiibi hakında, rəkəmlər qəstərəlim. Qənt zyrası, uzvlərinin umym mikdarı, 42.803 dur. bynlardan varlı qəntlilər 1,567 nəfər-3,7 fajiz, az kuvvəli qəntlilər 19.820—46,3 fajiz izçi hejvanı olmajan qəntlilər 10.598—24,8 fajizi verəqidən azad edilənlər—2.217—5,2 fajiz; izçilər—1.371—3,2 fajiz; myzdyrlər 1.874—4,4 fajiz, kystar və sənətqarlar 919—2,1 fajiz; kyllıkçylar və əməqçi zıjallılar 4.437—10,3 fajiz.

Butun by rəkəmlər, bizə ajdıncasına qəstərir qi, devlət aparatının bazında jöksyllar dyryr və ildən-ilə, devləti fəalijjətə jeni izçi qəntli təbəkələri cəlb olynır. Nihajət, jykarıda kejd edilən rəkəmlər bizə qəstərir qi, Zyra həquməti, devlət həjatına qeridə kalan turq kadının, da cəlb etməq izində, bəjuq na-

jilijjət kazanılmışdır. İzçi və qəntlilər həqumət bazına qeçməqlə, ilq əvvəl mədəni izləri qenizlətdilər, məqtəblərin və mədəni muəssəsələrin mikdarını artırdılar, məqtəbləri, jəniden təzqil etdilər və onları izçi və qəntlilərin ehtıjacına yjgynləzdirdilər. Musavatçılar öz zərəfsiz haqimijjətləri muddətində, Azərbajcanda məarif izlərini qenizlətməq uçun, ən qıçıq bir zərəjət jaratmaq fiqrinə belə duzmədilər. Zyra həquməti isə məqtəblərin mikdarını birə dört artırdı. İndi mutəəllimlərin saji 150 minə çatdırılmışdır; bynların 60 fajizi turqlərdir. Halby qi, musavat həquməti devrində mutəəllimlərin saji quclə 40 minə çatırdı, bynların jalınız 12 mini turq idi. Byndan bazka Zyra həquməti, by jakın qələcəqdə, umymi tədris uçun lazımı zəminə duzəltmişdir. By hazırlıqlı, Zyra həquməti devrində 783 muəllim byrakılmışı, musavat devrində dağılmış olan məqtəb binalarının hamısının tə'mir edilib, kajdaja salınması, jeni məqtəblər, tiqilməsi, buun qeçmiş xan sarajlarının məqtəblərə verilməsi qəstərir. Byndan ilavə nəzrijjat izləri də qenizləmiş, iləriləmişdir: by sonıncy iqı il jarım ərzində 1800 təb' listəsindən artıq olmaq uzrə, 266 muxtəlif ad ilə qıtab çıkarılmışdır. Sənət və pedagozi texnikymları vucyda qətirilmişdir. Ali məqtəblər tədrisi və sistematiq bir syrətdə turqləzdirilir.

Laqin hər bir qəsə mə'lymdyr qi, mədənijjətin, elmin lazımı dərəcəjə juqsəlməsi uçun, məmləqəti və onyn sənajeini əsasən jəniden kyrmək lazımdır.

Məmləqətimizin bəjuq mədəni səvijjəsini, jalınlıq mədəni səvijjə və savadlıqlıq artması dekil, jeni sənaje' kyrylyzyna qeçməmiş dəxi qəstərir.

Təsərrufat cəbhəsində də, bəjuq muvəffəkijjət və najilijjətlərimiz vardır. Qeçən il məhsylatımız azağıdaqlıq kajda uzrə artmışdır. Pambık və çit sənajei 50 fajiz, tənbeqi sənajei 57 fajiz, yn ujudmə sənajei 14 fajiz, balıq sənajei 57 fajiz və iləx... Bynların hamısı istehsalatın səmərələzdirilməsi, texniqi ləvazimatın jaxzələzması və artırılması, əməq məhsylədarlıqlıq juqsəlməsi nəticəsində olmyzdyr. Qənt təsərrufatın məzınlaşdırılması izi də, son dərəcə bəjuq addımlar ilə iləriləjir. By son illərdə, qəntilərə, bir neçə juz traktor verilmişdir. 23-uncu ildə 519 ədəd toprak becərən alat, 24-uncu ildə 1721 ədəd, 25-inci ildə 5.564 ədəd verilmişdir; jənə 23-uncu ildə 68 ədəd juqləzdirən məzın, 24-uncu ildə 112 ədəd 25-inci ildə isə 219 ədəd verilmişdir, toxym təmizləjən məzın: 23-uncu ildə 44 ədəd, 24-uncu ildə 99 ədəd, 25-inci ildə isə 399 ədəd verilmişdir, və iləx... Jykarıda qəstərilən rəkəmlər, qənt təsərrufatımızın nə qibi bir sur'ətlə bərpa edildijini qəstərir. Məmləqətin elektriklezdirilməsi də, ejni sur'ətlə qədir: Nyxa və Zyrnabad hidroelektirik stansjaları tiqilib, bitməq uzrədirlər: 80 min at kuvvəsində bəjuq bir hidrostansja inəası planı əldə mevcyddyr qi, by Azərbaycan təsərrufatında olməzın təbəddulat jaradacqdır.

Nihajət, əhaliqın kooperatiflezdirilməsi dəxi, ejni sur'ətlə iləriləjir. Kooperasja məmləqətin iktisadi həjatında haqim bir rol ojnajır və xusysi ticarəti aradan kaldırır. İstə by elektriklezdirilmə, təsərrufatın jəniden təzqili və əhaliqın kooperatiflezdirilməsi əsaslı uzərində, Azərbaycan javaz - javaz, addım - addım sosjalizmə dogry, jə'ni nə məhqymlyk, nə zylym və nə də istismar olacaq sevinc və ızıklı həjata dogry iləriləjir. Proletar diktatorlygy, insanları, elə bir kollektif həjata dogry aparır qi, «devləti haqimijjətin (Enqəls. Anti - Dzyring) ictimai munasəbata mudaxələsi, qet - qədə hər bir səhədə artıq və luzymсыz bir zey olacaq və əzu - əzumə aradan kalkacqdır. Byrada insanları idarə etməq izini, zeylərini idarə etməq və istehsal prosesini nizama salmaq izi, əvəz edəcəqdır. «Devlət ləgv» edilməjəcəq, o devlət əzu əlub qədəcəqdır».

«Mustəhsillərin azad və musavi birləzmələri əsaslı uzərində, istehsalatın təzqil edəcəji cəmijjət, devlət məzınıqı, bir zaman lazımi jerinə, jə'ni tync balta və cəhrə ilə jan-jana kədim zeylər myzesinə verəcəqdır» (Enqəls «Ajilənin mənzəisi»).

Zyra həquməti də, həmin jazajıza çalıqlı; çunqu kommynistlər, izçi slıqlıqın ən jaklıq gəjələri və mənafei adına mubarəzə aparır və ejni zamanda by hərəqatın qəlcəjini də mudafə edirlər».

**İzçi və qəntli dyz-
manları, xarici məm-
ləqətlərdə**

Məmləqət xaricinə atıl-
mış olan musavatçı və itti-
hadçılar, öz Avropa ağala-
rının meyxanalarında jərləzərək, izçi və qəntlilərə
alçakcasına kampanja aparırlar. Onların qərəcəji
başka bir iz də kalmamışdır. Zyrə həqumətinin
birinci ilində, devlət həjatı, daha jenicə kajdaja duz-
məjə basladıqlı zaman, musavatçılar izçi və qəntli-
lərə arkadan zərbə endirməjə çalırdılar. Bəjlər və
xanlar öz xajın kuvvələrini Qləncədə cəm'ləzdirdilər,
mollalar və musavat zabitlərinin xidmətindən istifa-
də edərək əqsi-inkılab usjanı kaldırdılar. Korkak
və kana həris bir jırtıcı hejvan, özünün labuddən
məhv olacağını qərduqda, dyzmanı, uzərinə atılır
və ona heç olmasa bir zərəl jetirməjə çalır... Mus-
vatın niyyəti də byna bəzəjirdi. Jazık, korkak və
olumə məhqym olmyz musavatçı, dizlərini kıcırda-
darak, joksyllar uzərinə atıldı... Öz sə'jlərinin mə'-
nasız oldygyny əvvəlcədən bilən avantjyristlər, izçi
və qəntlilərin kanını akıdır və öz barızmaz dyz-
manlarından (izçi və qəntlilərdən) intikam almak
istəjirdi. Əqsi-inkılab, əməqçilər tərəfindən lazımı
mukabələ qərur. Dəjulumuz olan bəj, xaricəjə kaç-
mak və təhkır edilmiz zadəqan hissijyatını, əcnəbi
jyrdlarında təsqin etməjə məcbyr kalmışdır. Onlara
jalınız «yzak sahillərdə» dihsiz qaftar itlər qibi hur-
məqlə, öz zadəqan acıqlarını, jalan və nəfrətlərini

izhar etməqdən başka bir çara kalmır, banqirlərin
çərəji ilə qeçinir və byna muqafat olaraq, alçak məc-
myələr nəzr edib, olmajan zəjlər, jalanlar və talan-
çılık məkalələri dərc edirlər. By dəllailar xarici
birza kantorlarında, topdan və pəraqəndə olaraq,
Azərbaycan xalkının əmlağını, sərvətlərini təqlif
edir və nə kijmətə olyrsa olsyn, Zyrə Azərbaycanına
mudaxələ edilməsi uçun çalırlar.

Onlar, xarici imperjalistlərlə, daznaklar, men-
zeviqlər, və ag gvardjaçılarla sıkkı əlakəjə qirib, izçi
və qəntlilərə karzı vahid cəbhə hazırlajır və by jol
ilə öz kapitallarını, mulqlərini, jərlərini kajtarmak
xəjalını bəsləjirlər. Mollalara murtəcə'lərə, duqənçi-
lərə və kolçomaklara istinad edərək, onlar əhali ara-
sında çirqin təzvikat aparır və duqənçilərdən, avan-
tjyristlərdən ibarət sy'-kəsd təzqilatları vucyda qə-
tirirlər.

Zyrə həquməti jeni fabrika-zavodlar tiqirmi,
Baql-Cylfa-dəmir jolyny axıra jetirirmi, qənt təsər-
rufatını juqsəldirmi, ali məqtəbləri turqləzdirirmi,
hər bir məsələjə dəjir onlar fıslıdanır bəhtanlar
japır və «kızzıl imperjalizm», rysləzdirma və iləx....
hakkında jeni əfsanələr yidyryrlar. By xajınlar,
hamısından artık Azərbaycanın əhjasından korkyr-
lar. Onlar elektrıkləzdirməni, sənaje'ləzdirməni zəmm
edir, jeni başlangıclara karzı, avam əhali təzqil
edirlər... Onlara başka Azərbaycan qərəqdir. Onlar

təcavuz, zylym və xanlıq xydsəranəliji usyli-idarə-sini kajtarmak üçün can atırlar. Əhalinin cəhaləti, savadsızlığı daha artıq onların urəjindəndir; çün-qu Rəsyl zadələr, Karabəjeflar, Topçibazəflər jəlinəz cahil Azərbajcanda həqm surə bilərlər... Artıq qeç-mizə kajıtmak jəkdyr. Xanlar, revzəxanlar, mollalar və cəhalət Azərbajcanı artıq jəkdyr. «Vətən» hak-kında zirin və atəzin nitklər səjləməqlə «proletarijəti təfrək etməq və onyn fiqrini byrzyazja fırlıdaklarınd-an yzakləədirəmək» vaktları artıq qeçmişdir (Leni-nin səzləri XX cild, I hissə, 415--inci səhifə).

«Oktjabr»ın unym bəzər dogrylygy, dunən məhqym olan qəntlinin belə kəlbinin ən dərinliqlə-rinə qırməqlə, by qun o artıq belini diqəltmiş, bəzi-ni kaldırmış və əzələlərini məhqəmlətməmişdir. Polat-dan təqulmuş arkaları, jəniddən əjməq istəyəne jazık-lar olsyn!

İnkılabın, parlajıb ızık verən qunəzi, artıq heç bir zaman sənməjəcəqdir! Jeni Azərbajcan kar-dazlık və barabarlık təməli kyrylmyzdyr. O, öz qənc mubariz dəstələrini, Rysja proletarijatını, pö-ləd məfrəzlərilə birləədirmiş və əməqçilərin xılastı ygryndaqlı bejnəlxalk mubarəzəjə qırmışdır. Azər-bajcan əməqçiləri, proletar bajragını juqsəqlərə kal-dırmakla, unym bəzər həkikətini ən yzaklara jaja-cak və Zərk məhqymırları kəlbini əlavlandırrarak, onyn ogyllarını jeni həjat üçün ojadacakdır.

Proletarijat öz sevgili sosjalist vətəni—Azərbaj-canı, həjuq qələcəjə dogry aparır; o zaman o, bəzə-rıjət dyzmanları ilə olacaq sonynəy kət'i mubarəzə-nin birinci dəstələrində dyrmak hakkını kazanacak və o zaman Azərbajcan ogylları cəhan mədəniyyət və sənəjə-nəfisə xəzinəsinə öz pəjllərini verəcəq-lərdir.

Belə bir Azərbajcanın jaradılması üçün də biz çalızmakdajık!

1927

382